

CASTRUM

A CASTRUM BENE EGYESÜLET HÍRLEVELE

2. szám

CASTRUM

A CASTRUM BENE EGYESÜLET HÍRLEVELE

2. szám

Szerkesztette

Feld István, Terei György, Szatlóczi Gábor, Domokos György

Kiadja

Castrum Bene Egyesület
Historiaantik.hu Kiadó

Budapest, 2005

E számunk munkatársai

DOMOKOS GYÖRGY, történész, Hadtörténeti Intézet és Múzeum; FELD ISTVÁN, régész, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Bölcsészettudomány Kar, Régészettudományi Intézet; KOPPÁNY ANDRÁS, régész, Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ; MENTÉNYI KLÁRA, művészet-történész, Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ; MORDOVIN MAXIM, régész, PhD-hallgató, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Bölcsészettudomány Kar, Régészettudományi Intézet; TOLNAI GERGELY, régész, Esztergom Vármúzeum; TOMKA GÁBOR, régész, Magyar Nemzeti Múzeum, Régészeti Tár

(A szerkesztők a beküldött képek minőségéért felelősséget nem vállalnak)

GERŐ LÁSZLÓ

a magyarországi tudományos várkutató megalapítója (1909-1995)

Tíz éve távozott el a mennyei épületek közé Gerő László építész, a 20. századi magyarországi műemlékvédelem és építészettörténet egyik legkiemelkedőbb és legsokoldalúbb egyénisége. Tevékenységéről már életében is számos méltatás látott napvilágot, széleskörű munkásságát talán a legjobban az a vaskos tanulmánykötet jellemzi, melyet 85. születésnapjára jelentetett meg legutolsó, s talán legkedvesebb munkahelye, az akkor épp Országos Műemlékvédelmi Hivatal névre hallgatató szervezet. Az antikvitástól a múlt századig terjed a tematikája az itt közzétett építészeti vonatkozású írásoknak, melyek szerzőiként nem csak a hazai régészek, művészet- és építészettörténészek színe-java, de számos külföldi szakember is tisztelgett „a tanár úr” vagy „Laci bácsi” előtt.

Érthető tehát, hogy e rövid megemlékezésben nem térek ki Gerő László építész-tervezői, műemlékvédelem-szervezői vagy oktatói munkájára, s azt sem elemzem részletesen, mit jelentett az általa 1957-ben megalapított és máig élő „Műemlékvédelem” című folyóirat. Úgy érzem, a Castrum Bene Egyesület hírlevelében elsősorban a várkutató szakemberről kell szólnom – talán nem mindig csak objektíven, hisz mint utódja nem csupán az Egyesület elnöki posztján, de az egykori Internationales Burgen Institut (IBI) magyar képviselőjeként is, alkalmam volt őt közelebbről is megismernem. Lenyűgöző egyéniségként, az utolsó magyar polihistorok egyikeként maradt meg az emlékezetemben. Egyik legkedvesebb emlékem, amikor 1992-ben a 3. nemzetközi Castrum Bene konferencián váratlanul kiállt a pécsi székesegyházban a nemzetközi közönség elé és nagyívű előadást rögtönzött az épület 19. századi helyreállításáról.

A magyar várak iránt érdeklődő laikusok és szakemberek számára még ma is egyértelmű, hogy „a Gerő” alatt Laci bácsi pontosan 50 évvel ezelőtt, 1955-ben megjelent „Magyarországi várépítéset” című kötetét kell érteni – annak ellenére, hogy ő könyvek tucatjainak volt a szerzője, melyek közül sok másik is foglalkozott erősségeinkkel. Ez nem véletlen. Az elmúlt fél évszázad is csak megerősítette azt a tényt, melyet már a kortársak is sejtettek: Gerő László ezzel alapította meg a modern, tudományos várkutatót hazánkban. Természetesen ez a megállapítás nem kívánja csorbítani az olyan elődök érdemeit, mint Könyöki József – az ő összegyűjtött építészeti felméréseit tartalmazó kötet már lassan ugyanolyan ritkaság, mint Gerő könyve –, vagy Varjú Elemér, kinek fényképes albuma azonban újabban már reprintben is megjelent. Azt azonban objektíven meg kell állapítanunk: a 19. század vége vagy a 20. század eleje Magyarországon nem hozott létre olyan vártopográfiai-vártörténeti alpműveket, mint amelyek tőlünk nyugatra, Ausztriában vagy Csehországban ma is a kutatás kiindulópontjainak számítanak.

Így már közhelynek számít, hogy Gerő Lászlót szinte a kényszerűség vitte rá arra, hogy összefoglalja a magyarországi várépítéset fejlődését. Amikor ugyanis az 1940-es évek végén építésztként – természetesen nem kevés műemlékes tapasztalattal a háta mögött – feladatául kapta a budai várpalota ekkor feltáruló középkori részeinek helyreállítását és bemutatását, tájékozódni kívánt a hazai erősségek építészetről. S mivel nem talált használható kézikönyvet, maga készítette el azt. Ez az időszak – ötven év távlatából

ez ma már különösen jól látszik –, nem volt épp ideális egy maradandó mű alkotására, hisz többek között fel sem merülhetett benne, hogy tanulmányúton járja végig a Felvidék jelentősebb várromjait.

Páratlan tehetsége, lényeglátó és összegző képessége azonban átsegítette a nehézségeken. Szerencséjére munkájában támaszkodhatott az egykori Műemlékek Országos Bizottsága értékes gyűjteményeire, könyv-, fotó- és tervtárára is. A hatalmas anyag rendezéséhez elkerülhetetlen volt egy megfelelő módszer kidolgozása, s ez az adott körülmények között csak egy tipológia lehetett. Alaposabb történeti-régészeti kutatások hiányában elsősorban a hadtörténet megállapításait hívta segítségül, munkahipotézisként azt a tételt fogalmazva meg, hogy a várépítészet változásait mindig a támadás és a védelem kölcsönhatása határozta meg. Igazi rendszerető műszaki emberként ezt ugyan végül egy általános érvényű szabállyá emelte, s hogy munkája milyen hatást gyakorolt fiatalabb kortársaira, azt jól jelzi, hogy Csesznek, Csobánc vagy Hollókő első kutatói inkább Gerő tipológiai rendszerének, mint saját szemüknek hittek elemzéseik során. Ugyanígy a sárospataki Vörös-toronnyal foglalkozó szakemberek is csak nehezen törődtek bele az épület közel három évszázados „fiatalodásába”.

Kétségtelen, hogy az 1955-ös várkönyv alapvetően járult hozzá nem csupán pusztuló váraink védelméhez, de az erősségek iránti érdeklődés kibontakozásához, s így végső fokon ahhoz is, hogy a várakkal történő foglalkozást már nem csak egy különös hóbortnak, de tudományos tevékenységnek is kezdték tekinteni. A várkutatás azóta ugyancsak elhunyt jeles egyéniségei közül itt csak Kozák Károly és Sándorfi György nevét említhetem, kiknek az életében – saját bevallásuk szerint – meghatározó volt Gerő László várkönyve.

Ugyanakkor ma már aligha lehet tagadni, hogy a Gerő-féle rendszer nem állta ki az idők próbáját – azaz Laci bácsit is utolérte az úttörők elkerülhetetlen végzete, az, hogy a hatásukra vagy kezdeményezésükre fellendülő kutatás végül túllép rajtuk. Ezt ők maguk ugyan csak ritkán látják be – ez is természetes –, ahogy „a tanár úr” is igyekezett minél szélesebb körben, nemzetközi szinten is népszerűsíteni téziseit. Az utóbbi vonatkozásában kevés sikerrel, ahogy ezt a különböző „nemzeti tipológiák” más képviselőinél is megfigyelhetjük.

1968-ban adott ki egy újabb könyvet „Magyar várak” címmel. Ebben már az 1950-es évek végétől (részben neki köszönhetően) kibontakozó nagy várhelyreállítási kampány első eredményeivel is találkozhatunk – miközben az általános fejezetekben szó szerint megismételte az első könyvében írottakat. A rossz nyelvek szerint magát az 1955-ös könyvet adta oda a gépirónőnek, bejelölve, hogy mely bekezdéseket másolja át az új kéziratba. Ez feltételezhető a „Várépítészetünk” című, 1975-ben napvilágot látott újabb kötet bevezető részei esetében is, miközben ebben – az általa elsősorban szerkesztőként jegyzett – könyvben már a legjelentősebb várak kutatói foglalták össze kutatásaikat. Gerő emberi-kutatói nagysága épp ebben rejlett: belátta, hogy a kutatás fejlődése már aligha teszi lehetővé az egyszemélyes monográfiákat. Különösen nagy érdeme, hogy helyt adott Nováki Gyula és Fügedi Erik alapvető tanulmányainak is, s ezzel – a kora-középkori sánccvárok, illetve az írott forrásanyag értékelésének bekapcsolásával a várkutatásba – lényegében egyik elindítója lett a ma is élő, történeti irányultságú kutatási irányzatoknak.

Talán sokakat meglep, hogy a fentiekben miképp nyilatkoztam Gerő László vártipológiájáról. Úgy vélem azonban, hogy egy fejlődő tudományterületen természetes, hogy még a legnagyobb hatású elméleteket is felváltják az újak – az európai várkutatásban ma

már korántsem csupán katonai objektumoknak tekintik a középkor várait. Az adott kerektek között ugyanakkor nincs módomban felsorolni „Laci bácsi” máig is alapvető meglátásait és ráérzéseit – mindazokat az értékeket, melyek a modern várkutatás megalapozása mellett mindvégig meg fogják őrizni nevét a tudománytörténetben. Ezek elemzése amúgy is tudományos rendezvények feladata – erre vállalkozik 2005. októberében a Castrum Bene Egyesület –, illetve olyan kísérő tanulmányoké, melyek egykor bizonyára olvashatók lesznek Gerő László várkönyveinek remélt reprintkiadásában.

Feld István

